

Valsts izglītības satura centrs

Valņu iela 2, Rīga, LV - 1050, tālr. 67216500, fakss 67223801, e-pasts visc@visc.gov.lv, www.visc.gov.lv

Filozofijas Valsts 10. olimpiādes trešā kārtā

2024. gada 20. februārī

KODS: _____

1.uzdevums. Tests.

Atbildiet uz uzdevuma aprakstā uzdoto jautājumu. Izvēlēties vienu no atbilžu variantiem.

1.1. 20. gs. 70. gados ķīmiķis Džeimss Lavloks un mikrobioloģe Linna Margulisa formulēja tā saucamo Gajas teoriju. Termins *gaia* sengrieķu valodā nozīmē ‘zeme’.

Kurš no zemākminētajiem izteikumiem vislabāk raksturo Gajas teorijas būtību?

- a) visi organismi un to neorganiskā vide uz Zemes ir cieši integrēti;
- b) zeme ir visuma centrs, un pārējie debesu ķermeņi griežas ap Zemi;
- c) zeme ir dievība vai pielūgsmes priekšmets;
- d) zemes zinātnei jāpēta ne tikai cietvielu fiziskās īpašības, bet arī Zemes attīstības vēsture.

1.2. Martins Būbers izšķir divējādas cilvēka attiecības ar pasauli: Es-Tu un Es-Tas. Kad cilvēks iepazīst un pieredz pasauli, “viņš sastopas tikai ar to pasauli, kas sastāv no Tas un Tas un Tas, no Viņš un Viņa un Tas”. Cilvēks ierauga lietas starp lietām. Taču cilvēks var dibināt arī dziļākas attiecības, savstarpējību, sastapšanos ar Tu, nevis Tas. Kad cilvēks uzlūko kādu cilvēku kā Tu, viņš nav lieta starp lietām. Es-Tu attiecība ir nepastarpināta. “Starp Es un Tu nav nekāda jēdzieniskuma, nekādu priekšzināšanu un nekādas fantāzijas”.

Kurš no zemākminētajiem izteikumiem vislabāk izsaka Būbera domu?

- a) Tu ir tikai un vienīgi priekšmets, kas jāizzina un jāpakļauj;
- b) cilvēks nostāda sevi lietu priekšā, viņš tās padara par objektiem;
- c) Es mijiedarbojas ar Tu, nepārvēršot Tu par Tas;
- d) Tu ir tikai īpašību summa, bet Es ir īstenais subjekts.

1.3. Ķermeniskā dzīve patiešām ir grūta ././ Mēs to gluži vienkārši nespējam kontrolēt. ././ Nav brīnums, ka mēs labprātāk abstrahējamies, kad vien mums ir tāda iespēja, un iztēlojamies sevi teorētiskās telpās, kas ir mazāk pakļautas nedrošībai, veidojot dimensijas, kas vieglāk pakļaujas kalkulācijām un kontrolei. ././ Tā mēs pasargājam sevi no miesiskās eksistences mokošās ievainojamības. Bet līdz ar to mēs sevi nošķiram no paša dziļākā prieka avota. Mēs nošķiram savu dzīvi no tai nepieciešamās saskarsmes un savstarpējības ar citām dzīvības formām...” raksta Deivids Abrams grāmatā ”Tapt dzīvniekam”.

Kurš no zemāk minētajiem izteikumiem vislabāk izsaka autora pausto domu?

- a) abstrakcija ir būtiska cilvēkam piemītoša spēja, kas ļauj cilvēkam būt radošam un ar kuras palīdzību cilvēks kontrolē pasauli;
- b) cilvēks ir ievainojama būtne, kas slēpjas abstraktu ilūziju pasaulē un ir pilnīgi atkarīgs no tehnoloģiju sniegtās drošības;
- c) cenšoties saglabāt kontroli pār dzīvības procesiem, mēs mēdzam aizmirst, ka cilvēka savstarpējība ar dabu un citām būtnēm ir būtiska cilvēciskās realitātes sastāvdaļa;
- d) tikai cilvēks spēj abstrahēties no dabas un kontrolēt tās procesus tā, lai atbrīvotos no dabas haosa valgiem.

1.4. Politikas pētniece Olga Procevska raksta: “Atņemt cilvēkam viņa cilvēcību, viņa jūtas, viņa cieņu, atņemt viņa dzīvībai vērtību – tas izklausās pēc briesmīgas un ārkārtējas rīcības, taču tas notiek katru dienu. Ik dienas medijos, politiķu runās un sadzīves valodā simtiem tūkstošu cilvēku tiek padarīti par bezvērtīgiem. Viņi tiek pielīdzināti nesaprātīgiem dzīvniekiem, kukaiņu bariem vai uzskatīti par dabas katastrofām līdzīgiem postošiem spēkiem”.

Kurš no zemākminētajiem jēdzieniem izsaka aprakstītā procesa nozīmi?

- a) kariķēšana;
- b) demoralizācija;
- c) dehumanizācija;
- d) mobings.

1.5. “Mēs varam teikt: dzīvības fizioloģiskais un psihiskais process ontoloģiski ir stingri idents (kā to nojauta jau Kants). Tie tikai fenomenāli ir atšķirīgi, taču arī fenomenāli tie ir stingri identī struktūrlikumos un savas norises ritmikā”, raksta Makss Šēlers.

Kurš no zemākminētajiem apgalvojumiem sasaucas ar autora izteikto domu?

- a) varoņa drosme patiesībā nav īsta, ja to izraisījis pēkšņs adrenalīna pieplūdums, nevis rakstura stingrība;

- b) hormonālas svārstības izsauc visdažādākās emocijas, kas ārēji nekādi nav atšķiramas no patiesām jūtām;
- c) “taureņi vēderā” un “dūša papēžos” ir metaforiski apzīmējumi, kas ļauj poētiski izteikt gara un ķermeņa vienību;
- d) visas norises vislabāk raksturo dabaszinātnes, jo humanitārās zināšanas balstās ilūzijā par gara dzīves nozīmību.

1.6. Žans Pols Sartrs raksta: “Ko varētu nozīmēt tas, ka esamība pastāv pirms [.....]? Tas nozīmē, ka cilvēks vispirms eksistē, ir sastopams un visur izpauž sevi un tikai pēc tam tiek definēts. Eksistenciālisti uzskata: ja cilvēks nav definējams, tad viņš sākotnēji neeksistē. Cilvēks būs tikai vēlāk — un tieši tāds, par kādu izveidosies. Tātad nepastāv atsevišķa cilvēka daba, jo nepastāv [.....], kas to būtu iecerējis. Cilvēks veidojas tāds, kāds vēlas būt, kādu viņš sevi uztver iepretim dziņai pēc [.....]. Cilvēks ir vienīgi tāds, par kādu viņš kļūst.”

Tekstā ir izlaisti trīs jēdzieni. Zemāk ir piedāvāti varianti, kuri šie jēdzieni varētu būt. Kurš variants ir pareizais? Jēdzieni ir sakārtoti tādā pašā secībā, kādā tiem ir jāparādās tekstā.

- a) eksistences; cilvēks; Dieva;
- b) būtības; Dievs; esamība;
- c) valodas; subjekts; definīcijas;
- d) neesamības; Dekarta “cogito”; mūžīgās dzīves

1.7. Zinātnes vēstures pētnieks un psihologs Rodžers Smits raksta: Vārdam “reflektivitāte” ir dažādas nozīmes. Pirmkārt, ar to saprot [.....], un, šķiet, nav acīmredzama iemesla, kādēļ dažām dzīvnieku sugām šī īpašība kaut kādā mērā nevarētu piemist. Iespējams, pērtiķiem šī spēja zināmā mērā piemīt. Bet tas nav tas pats, kas lietot [.....]. un ar tās palīdzību spēt izmainīt to, kā mēs sevi uztveram. Tā ir reflektivitātes forma, kas ļauj cilvēkam sevi mainīt ar refleksijas palīdzību, ļauj viņam šī procesa rezultātā kļūt par [.....].

Tekstā ir izlaisti vairāki jēdzieni. Zemāk ir piedāvāti varianti, kuri šie jēdzieni varētu būt. Kurš variants ir pareizais? Jēdzieni ir sakārtoti tādā pašā secībā, kādā tiem ir jāparādās tekstā.

- a) izziņas spēju, iztēli, labāku būtņi;
- b) gara spēku, izglītību, brīvu būtņi;
- c) paškontroli, ideoloģiju, derīgu sabiedrības locekli;
- d) apziņas spēju apzināties pašai sevi; artikulētu valodu; citu subjektu.

1.8. “Filozofs Ludvigs Klages asi vēršas pret mūsdienu cilvēka iekrišanu *homo consumens* un *homo oeconomicus* lamatās. [.....] sabiedrība tomēr ir vēl dziļākas krīzes izpausme: mūsdienu sabiedrība ir sabiedrība bez pasaules, t.i., tā pašreferenciāli norobežojas no realitātes, kādu nav radījis cilvēks, un tās vietā tiecas radīt [.....], kurā lietas un procesi ir kontrolējami un pakļaujas cilvēkam. Jaunlaiku eiropeiskā civilizācija ir īpaši izteikta un agresīva *homo*

sapiens vēlme radīt realitāti bez pretestības un bez spēkiem, kas pārsniedz cilvēka prātu un zināšanas. Rezultātā cilvēks zaudējis spēju “rezonēt”, saskarties ar [.....]”, grāmatā “Sabiedrība bez pasaules” raksta R.Bičevskis.

Tekstā ir izlaisti vairāki jēdzieni. Zemāk ir piedāvāti varianti, kuri šie jēdzieni varētu būt. Kurš variants ir pareizais? Jēdzieni ir sakārtoti tādā pašā secībā, kādā tiem ir jāparādās tekstā.

- a) urbanizētā, robotizētu vidi, svešādo;
- b) ekonomizētā un patērnieciskā; aizstājējpasauli; dabu un dabisko;
- c) masu, utopiju, neizpētīto;
- d) labklājības, virtuālu realitāti, dievišķo.

1.9. “Moriss Merlo-Pontī izstrādā ķermeņa fenomenoloģiju. Viņš norāda, ka ķermenis savas paša sastāvdaļas lieto kā [.....] (apakša, augša, labajā pusē utt.), un rezultātā mēs esam spējīgi pasaulei [.....]. Ķermenis veido cilvēciskotas telpas sākotnējo veselumu, saista apkārt esošas lietas. Cilvēka esamība pasaulē un [.....] ir nešķirami”, raksta M.un R.Kūļi.

Tekstā ir izlaisti vairāki jēdzieni. Zemāk ir piedāvāti varianti, kuri šie jēdzieni varētu būt. Kurš variants ir pareizais? Jēdzieni ir sakārtoti tādā pašā secībā, kādā tiem ir jāparādās tekstā.

- a) instrumentu, meklēt izskaidrojumu, vērojums;
- b) mērauklu, rast mērogu, fiziskā telpa;
- c) vispārīgu pasaules simboliku, piešķirt nozīmi, ķermeniskums;
- d) pieredzes formas, piešķirt formu, radošā aktivitāte.

1.10. Kultūras teorētiķis un etnogrāfs Klifords Ģircs raksta: “Kultūras jēdziens, ko es atbalstu un kura lietderību mēģinu parādīt šajā grāmatā, būtībā ir semiotisks. Tā kā piekritu filozofam un sociologam Maksam Vēberam un esmu pārliecināts, ka cilvēks ir dzīvnieks, kas turas paša austos nozīmju tīklos, es raugos uz [.....] kā uz šādiem nozīmju tīkliem, un tās analīzi neuzskatu vis par eksperimentālu zinātņu, kas meklē [.....], bet gan par interpretatīvu zinātņu, kas meklē [.....].”

Tekstā ir izlaisti trīs jēdzieni. Zemāk ir piedāvāti varianti, kuri šie jēdzieni varētu būt. Kurš variants ir pareizais? Jēdzieni ir sakārtoti tādā pašā secībā, kādā tiem ir jāparādās tekstā.

- a) zināšanām, patiesību, daudznozīmību;
- b) reliģiju, pierādījumus, ticību;
- c) kultūru, likumu, jēgu;
- d) tradīciju, tradīcijas pielietojumu, tās senumu

2. uzdevums. Teksta analīze.

Izlasiet 20.gs. franču filozofa Žana Pola Sartra darba “Esamība un nekas” fragmentu un atbildiet uz jautājumiem, izvēloties jūsu prātā pareizo atbildes variantu:

Mūsu iepriekšējo piezīmju būtiskas sekas ir tās, ka cilvēks, kas nolemts brīvībai, savos plecos nes visu pasaules smagumu: viņš ir atbildīgs par pasauli un par sevi kā esamības veidu. Mēs lietojam jēdzienu “atbildība” tās parastajā (banal) nozīmē, saprazdami ar to “apziņu par kādam notikumam vai objektam neapstrīdami klātesoša autora esamību”. Šajā nozīmē atbildība par sevi (le pour-soi) ir visaptveroša, tāpēc ka, pateicoties tai, pastāv pasaule, un tāpēc ka tā kā cilvēks ir vienīgais, kurš veido savu esamību, tad, lai kāda būtu situācija, kurā viņš atrodas, esamībai sev vajag pilnībā šo situāciju pieņemt ar visu tai piederošo posta koeficientu, pat ja tā ir nepanesama; ir jāpieņem šī situācija lepnā apziņā, ka viņš pats ir tās autors, jo pat visļauņākie traucējumi un visļauņākie draudi, kas sagaida manu personu, iegūst nozīmi tikai un vienīgi kā mana projekta daļa, un tikai, pateicoties manai iesaistei, tie atklājas. Ir bezjēdzīgi domāt par sūdzēšanos, neviens svešinieks nav lēmis, ko mēs jūtam, kā mēs dzīvojam vai kas mēs esam.

Šī absolūtā atbildība nav pieņemama citādi: tā ir vienkārša mūsu brīvības seku loģiska prasība. Tas, kas man notiek, notiek ar mani pašu, un es nevaru to ne ietekmēt, ne sacelties pret to, ne atteikties. Bez tam viss, kas notiek, ir mans; vispirms ir jāsaprot, ka es vienmēr atbilstu tām prasībām, kas notiek ar mani kā cilvēku, jo tas, kas notiek ar vienu cilvēku caur otru un caur sevi pašu, ir tikai cilvēcīgi. Viscietsirdīgākās kara situācijas, visļauņākās mokas nerada “ne cilvēcisku” lietu stāvoklis; nav “ne cilvēcisku” situāciju; tikai aiz bailēm, ar bēgšanu un ar atgriešanos pie maģiskas uzvedības es lemj par necilvēciskumu (inhuman); taču šis lēmums ir cilvēcisks un es par to pilnībā nesu atbildību. Turklāt tā ir mana situācija arī tāpēc, ka tas ir manas brīvas izvēles tēls un viss, ko tas priekšstata, ir mans, reprezentē mani un mani simbolizē. Vai tas neesmu es pats, kas lemj lietu posta koeficientu un pat to neparedzamību?

Tādējādi dzīvē nav starpgadījumu; sociāls notikums, kurš pēkšņi uzliesmo un aizrauj mani tanī, nenāk no ārienes; kad es esmu mobilizēts karā, šis karš ir mans karš, tas ir mans attēls un es esmu to pelnījis. Es esmu to pelnījis tāpēc, ka pirmām kārtām es vienmēr esmu varējis izvairīties no tā, izdarot pašnāvību vai dezertējot; šīs ārkārtējās iespējas ir tās, kurām jābūt vienmēr mūsu acu priekšā, kad nākas apsvērt situāciju. Es esmu to izvēlējis tāpēc, ka neesmu varējis no tās izvairīties; tas varētu būt vai nu aiz glāvējuma, vai mazdūšības sabiedrības viedokļa priekšā vai tāpēc, ka es dodu priekšroku citām vērtībām (domāšana par vecākiem, manas ģimenes gods utt.) salīdzinājumā ar kara līdzdalības vērtību. Lai kā jūs uz to raugāties, runa ir par izvēli. Šo izvēli var vēl un vēl atkārtot līdz pat kara beigām; ir jāpiekrīt Dž. Romēnam: “Karā nav nevainīgu upuru.”

2.1. Šajā fragmentā Ž.P. Sartrs saista jēdzienu „brīvība” ar jēdzienu „atbildība”. Kurš no zemāk minētajiem secinājumiem par brīvības un atbildības savstarpējo saikni izriet no dotā teksta fragmenta?

- a) ja kāds cilvēks vēlas neierobežotu brīvību rīkoties, kā pašam tīk, viņam ir jāpieņem, ka visa atbildība par viņa rīcībām uzreiz gulsies uz viņa pleciem. Tāpēc cilvēkam nevajadzētu vēlēties pilnīgu brīvību no sabiedrības normām;
- b) tā kā cilvēku kā būtņi raksturo brīvība, cilvēks ir arī pilnībā atbildīgs par sevi un visiem notikumiem savā dzīvē, jo cilvēkam raksturīgā brīvība nodrošina cilvēkam izvēles iespējas pilnīgi visās situācijās;
- c) cilvēki vēlas būt brīvi, taču nav ar mieru uzņemties atbildību par savas brīvības sekām, par ko liecina bezjēdzīga sūdzēšanās par paša izraisītu notikumu sekām. Cilvēki, kuri brīvi rīkojoties pieņem nepareizos lēmumus, ir jāsauc pie atbildības, atņemot sabiedrības piešķirto rīcības brīvību.

2.2. . Ž.P. Sartrs apgalvo, ka cilvēks ir vienīgais, kurš veido savu esamību. Atbilstoši eksistenciālisma filozofijas priekšstatiem par cilvēku, tas varētu nozīmēt, ka:

- a) nav nekā tāda, kā “cilvēka daba”, kas attiektos uz visiem cilvēkiem, pirms to aktuālās eksistences. Cilvēku par to, kas tas ir, padara tikai viņa dzīve un tās laikā izdarītās izvēles. Tas cilvēku padara brīvu un atšķir cilvēku no objektiem, kuriem būtība piemīt pirms to faktiskā pielietojuma;
- b) cilvēkam ir prāts, kas to atšķir no dzīvnieka, un līdz ar to cilvēkam ir spēja būt morālam. Ja cilvēks tomēr rīkojas amorāli, šāds cilvēks uzskatāms par necilvēcīgu un tam ir jāatņem tiesības ņemt daļību cilvēku sabiedrībā;
- c) cilvēks ir vienīgā būtne, kas ir spējusi atbrīvoties no dabas žņaugiem un pārveidot dabu pēc savām vēlmēm un ieskatiem. Taču tas arī nozīmē, ka cilvēks ir zaudējis savu saikni ar dabu un šobrīd ir pasaulē pamests vientuļš un pilnībā atbildīgs pats par savu izdzīvošanu. Līdz ar to, dzīvi aizvien pavada cietsirdība un tas, ko Sartrs apzīmē kā “posta koeficientu”.

2.3. Kā Ž.P. Sartrs šajā fragmentā raksturo cietsirdību?

- a) cietsirdība ir cilvēka dabā, ciktāl cilvēks ir dzīvnieks. Par to liecina tas, ka cietsirdību izraisa bailes un atgriešanās pie maģiskas (mitoloģiskas) domāšanas. Ciktāl cilvēks ir brīvs – un tāpat domā ar prātu – cilvēks var izvairīties no cietsirdības, uzņemoties atbildību par savām izvēlēm;
- b) cietsirdība, tāpat kā labsirdība, ir cilvēkam būtiski piemītošas īpašības, kas ir vēlamas un nepieciešamas sugas turpināšanai. Cilvēkam jālepojas ar šīm īpašībām, kas atšķir viņu no dzīvnieka un parāda cilvēku kā morālu būtņi, kas spēj sevi apzināties, un tāpēc brīvi izvēlēties savu attieksmi pret pasauli;
- c) visas cilvēka darbības ir cilvēciskas - tās veic cilvēks, tādējādi apliecinot sevi kā cilvēku. Tāpat arī cietsirdīgas un amorālas rīcības nevar tikt nosauktas par necilvēcīgām, un cilvēkam par tām jāuzņemas atbildība.

2.4. Ž.P. Sartrs fragmentā apgalvo, ka dzīvē nav starpgadījumu. Kāpēc?

- a) Sartrs aizstāv viedokli, ka arī tad, ja kādu notikumu dzīvē izraisa ārēji spēki, cilvēkam ir iespēja izvēlēties tajā nepiedalīties, tāpēc jebkura iesaistīšanās kādā notikumā ir cilvēka paša izvēle un atbildība, nevis nelaimīga sagādīšanās;
- b) Sartrs aizstāv viedokli, ka tā kā cilvēks ir atbrīvojies no dabas, visi notikumi ir cilvēku sabiedrības izraisīti, un nav nekādu ārēju spēku, kas varētu ietekmēt cilvēka dzīvi, ārpus cilvēku sabiedrības;
- c) Sartrs vārdu “starpgadījumi” interpretē eksistenciāli un apgalvo, ka jebkurš gadījums ir noteiktas cēloņsakarības sekas, tāpēc nevar tikt uzskatīts par nejaušību. Līdz ar to sociāli notikumi ir jāuztver kā nepieciešami, proti, tie ir dabas determinēti un, tikai samierinoties ar tiem, cilvēks var saglabāt iekšēju brīvību attieksmē pret tiem.

2.5. Ž.P. Sartrs apgalvo, ka no mobilizēšanas karā vienmēr var izvairīties, izdarot pašnāvību vai dezertējot. Ko Sartrs ar to grib pateikt?

- a) Sartrs uzskata, ka cilvēkam ir pienākums izvairīties no piedalīšanās citu cilvēku slepkavošanā un tikai amorāls cilvēks atteiktos veikt pašnāvību vai dezertēt, ja viņam uzspiestu piedalīšanos karā;
- b) Sartrs uzskata, ka cilvēki lielākoties nespēj pieņemt patstāvīgus lēmumus, tāpēc lielākā daļa cilvēku nespēj izdarīt pašnāvību vai dezertēt un pakļaujas sabiedrības spiedienam;
- c) Sartrs uzskata, ka šīs divas iespējas liecina par to, ka piedalīšanās karā vienmēr ir mūsu pašu izvēle, par kuru jāuzņemas atbildība, neatkarīgi no tā, vai pieņemam lēmumu piedalīties vai ne.

KODS: _____

3. uzdevums. Eseja

(teksta vēlamais apjoms apm. 500 vārdi)

Eseju temati:

1. “././ cilvēks ir notiesāts būt brīvs. Notiesāts, jo viņš nav pats sevi radījis, un tomēr brīvs, jo, iemests pasaulē, viņš ir atbildīgs par visu, ko dara.” Žans Pols Sartrs
2. “Tas, ka dzīvi ir iespējams dzīvot, ir pierādījums tam, ka cilvēki lielākoties ir labi”. Artūrs Danto
3. “Cilvēks ir tikai daļa no dzīvā un dzīvības. Pārtulkojot to mūsdienu ekoloģijas debašu valodā: vārds ekoloģija lielākoties nozīmē rūpes par to, kā cilvēks izdzīvos paša izpostīto ekosistēmu situācijā. Taču tā ir antropocentriska pozīcija. Centrā atkal ir cilvēks. “Kā panākst nobīdi no sevis izvirzīšanas centrā?” – tas ir Klāgesa jautājums un, iespējams, arī mūsdienu ekoloģijas jautājums *par excellence*”. Raivis Bičevskis
4. “Vienīgais, ko mēs patiešām zinām par cilvēka dabu, ir tas, ka tā mainās. Pārmaiņas ir vienīgā īpašība, kuru mēs varam attiecināt uz to. Sabiedriskās iekārtas, kuras balstās uz domu par cilvēka dabas pastāvīgumu, nevis izaugsmi un pārmaiņām, ir lemtas neveiksmei”. Oskars Vailds

Vieta melnrakstam:

